

KELB (Benî Kelb)

nayırın başkanlığını Gatafânîlîlar'la nöbetleşe yapıyorlardı. Geçim kaynakları ticaret, tarım ve hayvancılıktı; özellikle koyun yetiştiriciliğinde ünlüydüler.

Hız. Peygamber, Kelb'in kollarından Benî Abdullah'ı bi'setin onuncu yılında (631) taşıdığı "Allah'ın kulu" anlamındaki isminden dolayı överek İslâm'a davet etmiş, ancak red cevabı almıştı. Hicretin 6. yılında ise (627-28) yine Kelblîler'in bir başka kolu olan Ureynelîler sekiz kişilik bir heyetle Resûl-i Ekrem'e gelerek İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Mekke döneminde Zeyd b. Hârîse ve Dihye b. Halîfe gibi Kelb kabilesine mensup bazı kişilerin ferdî planında kalan ihtidâları görülürse de Hız. Peygamber'in Kelblîler'le ciddi anlamda doğrudan ilk münasebeti "senetü'l-vüfûd" denilen 9. yılda (630) gerçekleşmiş, o yıl kabilenin reislerinden Hârîse b. Katan ve Hamel b. Sa'dâne başkanlığında bir heyet Medine'ye gelip müslüman olmuştur. Resûl-i Ekrem Hamel'e bir bayrak, Hârîse'ye de bir mektup vermiştir. Bu mektupta, Hârîse'nin yönetimindeki Kelblîler'le Dûmetülcendel civarında yaşayan ona bağlı kabilelerin vergilerini ödeyip namazlarını kıldıkları takdirde Allah ve Resulü'nün himayesi altında olacakları belirtilmiştir. Dört halife döneminde Kelblîler'le ilgili önemli bir olaya rastlanmamaktadır. Ancak Hız. Osman'ın Nâîle adında Kelblî bir hanımla evlenmesi, daha sonraki yıllarda görülen Kelblîler'le Emevîler arasındaki yakınlığın başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Muâviye b. Ebû Süfyan'ın hilâfet mücadelesinde Kelblîler onun yanında yer almışlardır; ancak bu durum, onların Kayslîlar'la uzun süre devam edecek olan düşmanlıklarını başlatmıştır. Muâviye'nin Şam bölgesindeki en ateşli destekçileri Kelblîler idi. Bunun başlıca sebeplerinden biri muhtemelen, Muâviye'nin Şam'da Kelb mahallesinde oturması ve Hız. Osman gibi onlardan bir hanımla evli olmasıdır. Nitekim Muâviye, hısımlarının kendisine verdikleri desteği boşa çıkarmak için Kelblî hanımından doğan I. Yezîd'i veliaht ilân etmiştir. Böylece Kelblîler, müstakbel halifenin dayıları sıfatıyla Emevî Devleti'ni sahiplenmede ön plana çıkmışlardır. Onlardan Hassân b. Mâlik b. Behdel en önemli kumandanlıklardan birine getirilmiş, Mısır ve Kuzey Afrika'da kiler dahil taşra valiliklerinden bazıları, özellikle Kelblîler'in rakibi Kayslîlar'ın çoğunlukta bulunduğu yerlerdeki idarecilikler onlara verilmiştir. Bu yüzden Kayslîlar

II. Muâviye zamanında Kinnesrîn, Karkisiyâ ve Harran'da isyan etmişler ve onun halifeliğini tanımamışlardır.

Muâviye b. Yezîd'in ölümünden sonra İslâm coğrafyasındaki valiler Hicaz bölgesinde halifeliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr'e biat ederken Dimaşk'ta bulunan Dahhâk b. Kays Emevîler'e sadık kalmıştı. Ancak onun da zaman içinde Abdullah'a yöneldiğini sezen Hassân b. Mâlik b. Behdel harekete geçti ve Mercirâhit savaşında (64/683-84) Dahhâk'ı yenerek halifeliğin öncelikle Şam bölgesinde Emevîler'in elinde kalmasını sağladı. Gerek bu savaşta gerekse daha sonra Abdullah b. Zübeyr gailisi bertaraf edilirken pek çok Kayslî'nin öldürülmesi, Kelblîler ile Kayslîlar'ın yeni düşmanlıklar içine girmesine ve özellikle Kinnesrîn bölgesinde karşılıklı birçok öldürme vakasının meydana gelmesine yol açtı. Öte yandan Emevîler adına vergi toplama yetkisi bulunan Hassân b. Mâlik b. Behdel'in yeğeni Humeyd b. Hureys b. Behdel'in Medine'deki Kays kökenli Fezârelîler'i sıkıştırıp pek çoğunu öldürmesi ve Kayslîlar'ın da bunun intikamını alması iki kabile arasında yeni mücaделelere sebep oldu. Medine'deki bu olaylar Halife Abdülmelik'in Kelblîler'e daha da yaklaşması sonucunu doğurmuştur.

Emevîler'in son halifesi Mervân b. Muhammed hilâfeti ele geçirirken Kayslîlar'dan yardım görmüş ve devletin başşehirini Dimaşk'tan onların çoğunlukta olduğu el-Cezîre bölgesindeki Harran'a taşımıştı. Kelblîler bu durum karşısında Dimaşk ve Filistin bölgelerinde ayaklanmışlar, ayrıca yine II. Mervân'a karşı ayaklanan Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'i desteklemişlerdir. Aynı şekilde Emevîler'in yıkılışı sırasında II. Mervân'dan dolayı bu aileye yardım etmedikleri, hatta Abbâsîler'in yanında yer aldıkları görülmektedir. Ancak Abbâsîler'in hilâfet merkezini Irak'a taşımaları, Suriyelîler'in ve dolayısıyla Kelblîler'in hilâfet üzerindeki etkilerini bir anda ortadan kaldırmıştır.

Kelblî-Kayslı mücadelesine sadece hilâfet bölgesiyle sınırlı kalmamış, Kuzey Afrika'da da doğudaki olaylara paralel biçimde gelişmiştir. Emevî halifelerinin bu bölgeye genellikle Kelblî valiler göndermesi burada da huzursuzluğun kaynağı olmuştur. Fakat Kelblîler'in Kuzey Afrika sahillerine ve Korsika, Sardinya, Sicilya gibi adalara düzenlenen seferlerin mimarları oldukları ve Akdeniz'de İslâm hâkimiyetinin pekişmesine büyük katkıda buldukları bir gerçektir (bk. KELBİLİLER). Endülüs'te ise

Kelblî vali Ebû'l-Hattâr zamanından (743-747) itibaren Endülüs Emevî Devleti kuruluncaya kadar Kelblî-Kayslı mücadelesine devam etmiştir. Ancak burada Kayslîlar Kelblîler'e galip gelmiş ve bu durum Kelblîler'in siyasetten çekilip kültürel ve ekonomik konulara ağırlık vermesine yol açmıştır. Kelb kabilesinden, Muhammed b. Sâib el-Kelbî ile oğlu Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ve İbn Cüzey gibi meşhur âlimler yetişmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1380/1960, I, 334-335; Halife b. Hayyât, *et-Tarih* (Zekkâr), I, 381; II, 475, 479, 490, 496, 498, 504, 506, 510, 515, 517; İbn Abdülhakem, *Fütühu Mısır* (Torrey), s. 215-217, 221, 223-224, 229; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), II, 84; İbn Abdü-rabbih, *el-İkdü'l-ferid* (nşr. Muhammed Saïd el-Uryân), Kahire 1940, I, 247-248; II, 23, 201, 289; III, 288; VI, 3, 9, 23, 37, 67-77, 90, 92, 154; VIII, 60, 130; Kindî, *el-Vülât ve'l-kudât* (Guest), s. 71, 72, 75-79, 87; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Leipzig 1866, II, 164-165; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 207, 212; IV, 44; V, 136, 146, 185, 191-194, 272-273, 311-320; İbn İzâ-rî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 49-51, 58-60; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 30-31, 365; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1383/1963, I, 244-245, 266, 281-283, 288, 294, 296, 301-303; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 35, 358; H. Lammens, "Kelb", *JA*, VI, 548-549; J. W. Fück - A. A. Dixon, "Kalb b. Wabara", *EP* (İng.), IV, 492-494.

NADİR ÖZKUYUMCU

KELBÎ, Ebû'l-Kâsım

(bk. İBN CÜZEY).

KELBÎ, Hişâm b. Muhammed

(هشام بن محمد الكلبي)

Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed
b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî
(ö. 204/819 [?])

Nesep âlimi ve tarihçi.

Muhtemelen 120 (738) yılında Kûfe'de doğdu. Nisbesi mensup olduğu Kelb kabilesinden gelir; İbnü'l-Kelbî ve İbnü's-Sâib diye de anılır. İlk bilgilerini Kûfe'de hadisçi, nesep âlimi ve müfessir olan babası Muhammed b. Sâib ile diğer bazı âlimlerden aldıktan sonra Bağdat'a gitti ve orada yetişti. Geniş bilgisi sayesinde Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'ın yanında büyük bir itibar ve servete ulaştı. 204'te (819) veya 206'da (821) Kûfe'de vefat etti. Arkasında 150'den fazla eser bırakmış (Yâkût, XIX, 288-292; *Keşfü'z-zunûn*, I, 178-179), ancak bunların çoğu günümüze

ulaşmamıştır. İbn Sa'd, Muhammed b. Habîb, Câhiz, Belâzürî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, İbn Düreyd, Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Yâkût el-Hamevî, Abdülkâdir el-Bağdâdî, Halife b. Hayyât ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm gibi tanınmış âlimler ondan faydalanmış ve iktibasta bulunmuşlardır.

Eserleri. 1. Kitâbü'l-Eşnâm* (*Kitâbü Tenkisi'l-eshnâm*). Câhiliye devri putları hakkında yegâne kaynak olan ve ilk neşri Ahmed Zeki Paşa tarafından gerçekleştirilen (Kahire 1914, 1924, 1946, 1965) eserin metnini geniş notlarla Rosa Klinke-Rosenberger *Das Götzenbuch des Ibn al-Kalbi* adıyla Almanca'ya tercüme etmiş (Leipzig 1941), bu tercüme yine asıl metinle birlikte Beyza Düşüngen tarafından *Putlar Kitabı* adı altında Türkçe'ye kazandırılmıştır (Ankara 1969). Kitap diğer bazı dillere de çevrilmiş ve hakkında birçok araştırma yapılmıştır. **2. Cemheretü'n-neseb**. Araplar'ın soy kütüğüne dair en eski çalışma olup bütün ensâb, tarih ve tabakat âlimlerinin dayandığı ana kaynaktır. Günümüze sadece eksik bir nüshası ulaşan eseri Werner Caskel – Gert Strenziok *Gamharat an-nasab, das genealogische Werk des Hişâm ibn Muḥammad al-Kalbi* adıyla iki cilt halinde yayımlamıştır (Leiden 1966). Abdüsettâr Ahmed Ferrâc ile (I, Küveyt 1403/1983) Mahmûd Firdevs el-Azm (I-III, Dımaşk 1983-1986) ve Nâcî Hasan (Beyrut 1407/1986) tarafından tekrar yayımlanan eserin biri Yâkût el-Hamevî'ye ait olmak üzere (*el-Muktedab min Kitâbi Cemhereti'n-neseb* [nşr. Nâcî Hasan], Beyrut 1987) iki muhtasarı bulunmaktadır. **3. Ensâbü'l-ḥayl fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm ve aḥbârühâ** (*Nesebü fuhûli'l-ḥayl fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*). Özellikle Câhiliye devrindeki ünlü atlar hakkında bilgiler ve onlar için söylenmiş şiirler içeren tarihî-edebî bir kitaptır. Türünün ilk ürünü olması bakımından dikkat çeken eser, Carl Heinrich Becker tarafından istinsah edilerek tanıtıldıktan sonra ("Die Ibn el-Kelbi-Handschriften im Escorial", *ZDMG*, LVI [1902], s. 796-799) Giorgio Levi della Vida tarafından *Kitâbü Nesebi'l-ḥayl fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm ve aḥbârühâ* (= *Les livres des chevaux*) adı altında Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî'nin *Kitâbü Esmâ'i ḥayli'l-ʿArab ve fursânihâ* sıyyla birlikte neşredilmiştir (Leiden 1928). Eserin ayrıca biri Ahmed Zeki Paşa'nın hazırladığı ve ölümünden sonra basılan (Kahire 1946, 1384/1965), diğeri yine İbnü'l-A'râbî'nin kitabıyla birlikte Nûrî Hammûdî el-Kaysî ve

Hâtim Sâlih ed-Dâmin'in gerçekleştirdiği (Beyrut 1407/1987) iki neşri daha bulunmaktadır. **4. Meşâlibü'l-ʿArab** (*Kitâbü'l-Meşâlib*). Araplar'ın kusurlarından bahseden bir eser olup Kahire (Dârü'l-kütüb, Edeb, nr. 9602) ve Bağdat'ta (el-Methafü'l-İrâkî, nr. 1465) birer nüshası vardır. **5. Aḥbârü Bekr ve Taḡlib**. Bağdat'ta (el-Methafü'l-İrâkî, nr. 12) bir yazma nüshası mevcuttur. **6. Nesebü Meʿad ve'l-Yemeni'l-kebir**. Nâcî Hasan (I-II, Beyrut 1408/1988) ve M. Mahmûd Firdevs el-Azm (I-III, Dımaşk 1988) tarafından yayımlanan eser genellikle *Cemhere*'nin devamı olarak düşünülür. **7. Kaşidetü'n-nezir**. İbn Düreyd'in şerhettiği kasidenin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 2329). **8. Kitâbü İtirâkı vüldi Nizâr**. İyâd b. Nizâr hakkındadır.

Kelbî'nin çeşitli kaynaklarda atıfları yer alan ve iktibasta bulunulan eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Kulâb*, *Kitâbü's-Süyûf*, *el-Emsâl*, *Aḥbârü (Haberü) Mecnûn*, *Fütûḥu's-Şâm*, *Kitâbü İtirâkı'l-ʿArab*, *Kitâbü Ensâbi'l-büldân* (*Kitâbü Ensâbi'l-mevâdiʿ*), *Meşâlibü's-şahâbe*, *Kitâbü'l-Hire*, *Kitâbü İbtidâ'i'l-ġinâ ve'l-İdân*, *Kitâbü'l-Cemel*, *Kitâbü Aḥbâri Şiffin*, *Kitâbü'l-Elkâb*, *Kitâbü Esvâkı'l-ʿArab*, *Kitâbü'l-Lübâb*. Ayrıca Hâtim et-Tâî ve Lakîb b. Ya'mer'in divanları Kelbî'nin rivayetiyle günümüze ulaşmıştır (Brockelmann, *GAL*, I, 145; *Suppl.*, I, 211-212; Sezgin, *GAS*, I, 270). Evâile dair ilk eserin de ona ait olduğu anlaşılmaktadır (İbnü'n-Nedîm, s. 437).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî. *Putlar Kitabı: Kitâb al-Asnâm* (trc. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, R. Klinke-Rosenberger'in girişi, s. 13-21; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 358-359; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 167; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 535-536; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-nahviyyin* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1375/1955, s. 69-71; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 435-443; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebaʿ*, XIX, 287-292; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 82-84; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 29; *Keşfü'z-zunûn*, I, 178-179, 605; II, 1258, 2002; C. J. Lyall, "Ibn al-Kalbi's Account of the First Day of al-Kulâb", *Orientalische Studien Th. Nöldeke Gewidmet*, Giessen 1906, I, 127-154; Brockelmann, *GAL*, I, 139-145; *Suppl.*, I, 211-212; a.mlf., "Kelbî", *IA*, VI, 549-550; H. S. Nyberg, "Bemerkungen zum 'Buch der Götzenbilder' von Ibn al-Kalbi", *Dragma. Festschrift für Martin P. Nilsson*, Stockholm 1939, s. 346-366; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerʿa ilâ teşâfi'i's-Şi'a*, Tahrân 1387/1968, I, 323-324; Sezgin, *GAS*, I, 268-271; VII, 841; a.mlf., *GAS* (Ar.), II/2, s. 120-177; M. S. Marmardji, "Les dieux du paganisme arabe d'après Ibn al-Kalbi", *Revue biblique*, XXXV, Paris 1926, s. 397-420; F. Stummer, "Be-

merkungen zum Götzenbuch des Ibn al-Kalbi", *ZDMG*, XCVIII (1944), s. 377-394; Cevâd Ali, "Cemheretü'n-neseb li'bni'l-Kelbi", *MMLr.*, I (1950), s. 337-348; Hamed el-Câsir, "Muḥtaşaru Cemhereti'n-neseb", *MMLAdm.*, XXVII (1952), s. 41-51; G. Monnot, "Un inédit de Dar al-Kotob le 'Kitab al-Mathalib' d'Ibn al-Kalbi", *MIDEO*, XIII (1977), s. 315-321; İhsan en-Nas, "Kütübü'l-Ensâbi'l-ʿArabiyye", *MMLAdm.*, LXIV/4 (1989), s. 558-580; W. Atallah, "al-Kalbi", *ELP* (ing.), IV, 494-496.

SÜLEYMAN TULÜCÜ

KELBÎ, Muhammed b. Sâib

(محمد بن السائب الكلبي)

Ebû'n-Nadr Muhammed b. Sâib
b. Bîşr el-Kelbî el-Kufî
(ö. 146/763)

Tefsir ve nesep âlimi.

66 (685) yılından önce Küfe'de doğdu. Babasına nisbetle İbnü's-Sâib diye de anılır. Kudâa kabilesinin Kelb b. Vebere kolundandır. Dedesi Bîşr b. Amr, kardeşleri Ubeyd ve Abdurrahman'la birlikte Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin saflarında yer aldılar. Babası Mus'ab b. Zübeyr'in yanında şehid düştü. Kendisi de İbnü'l-Eş'as'ın taraftarı olarak Deyrülcemâcîm savaşına katıldı (82/701). Daha sonra ilme yöneldi; nesep, tarih, dil ve tefsir alanlarında yoğunlaşarak kendini yetiştirdi. Şam'daki kabilesinin nesep ilmiyle ilgisi onun bu alanda ilerlemesini kolaylaştırdı. Önde gelen nesep âlimlerinin ilki olmakla birlikte bu ilmin rivayetiyle yetindi. Onun bu konudaki birikimi oğlu Hişâm'ın sayısı 150'ye yaklaşan eserlerine yansdı (Şâkir Mustafa, I, 190-191). Kardeşleri Süfyân ve Seleme ile Asbağ b. Nübâte, Ebû Sâlih Bâzân (Bâzâm), Âmir eş-Şa'bî gibi âlimlerden hadis rivayet eden Kelbî şiirle de ilgilendi; Ferezdâk'ın *Neķâ'iz*'ini bizzat kendisinden okudu (İbn Hallikân, III, 436). Küfe'de tefsir ve tarih dersleri verdi. Basra Valisi Süleyman b. Ali onu Basra'ya getirip kendi evinde oturmasını sağladı ve tefsir okutmakla görevlendirdi. Süleyman b. Ali bu derslerle yakından ilgilenmiş. *Tevbe sûresinin bir âyetinde Kelbî'nin bilinenlere aykırı bir görüş ileri sürmesine karşı çıkan talebelere müdahale ederek onun yazdığı şeylerin aynen kaydedilmesini emretmiştir* (İbnü'n-Nedîm, s. 433). Kendisinden rivayette bulunanlar arasında oğlu Hişâm, Hammâd b. Seleme, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübârek, Ebû Bekir b. Ayyâş gibi âlimler yer alır. İbn Kuteybe'nin, adına Mürcie'ye mensup âlimler arasında yer verdiği Kelbî'nin Sebeiyye'ye mensup